

Raimonda Mikašauskienė – humanitarinių mokslų daktarė, Klaipėdos universiteto Socialinių ir humanitarinių mokslų fakulteto Filologijos katedros lektorė
Moksliniai interesai: baltistika, veiksmažodžio istorija, lyginamoji kalbotyra
El. paštas: raisaryte@gmail.com

Raimonda Mikašauskienė – PhD in Philology, lecturer of Department of Philology of the Faculty of Social and Humanitarian Sciences, Klaipėda University
Research interests: Baltic studies, history of verb, Comparative linguistics
E-mail: raisaryte@gmail.com

Raimonda Mikašauskienė

Klaipėdos universitetas

„ZIWATO“ IR „PURPUROS“ INTARPINIŲ IR STA KAMIENO VEIKSMAŽODŽIŲ MORFOLOGINĖ STRUKTŪRA

Anotacija

Stripsnyje pristatoma dviejų šiaurės žemaičių kretingiškių tarmei atstovaujančių šaltinių – „Ziwato“ (1759) ir „Purpuros isganima“ (tiksliai leidimo data nežinoma) – intarpinių ir *sta* kamieno veiksmažodžių morfologinė struktūra. Šiuose šaltiniuose užfiksuoti intarpiniai ir *sta* kamieno veiksmažodžiai analizuojami morfologinės struktūros požiūriu gretinant juos su XX a. antrojoje pusėje surinktame „Kretingos tarmės žodyne“ pateiktais duomenimis ir išryškinant analizuojamų veiksmažodžių sistemos kitimus bei inovacijas. Gauti duomenys lyginami ir su kitų šiaurės žemaičių kretingiškių autorių – Motiejaus Valančiaus ir Simono Daukanto – kalbos faktais bei „Lietuvių kalbos žodyno“ duomenimis.

PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: žemaičių tarmė, konstrukcinis įvairavimas, intarpiniai ir *sta* kamieno veiksmažodžiai, šaknies finalė, *na* kamienas, morfologinė struktūra.

Abstract

The article focuses on the morphological structure of infixed and *sta*-stem verbs in two written sources in the north Samogitian dialect of Kretinga, in particular *Ziwatas* and *Purpura*. The verbs in question are analysed in terms of their morphological composition, by comparing them to those recorded in a dictionary of the Kretinga dialect, and highlighting the changes and innovations that took place in the verbal system. The data gathered is further compared to linguistic facts regarding two authors using the same Kretinga dialect, Motiejus Valančius and Simonas Daukantas, and also to data provided by the *Dictionary of the Lithuanian Language*.

KEY WORDS: dialect of Samogitia, constructional variation, infixed and *sta*-stem verbs, final consonant of the verb root, *na*-stem, morphological structure.

Įvadinės pastabos

Straipsnyje analizuojama dviejų šiaurės žemaičių kretingiškių tarmei atstovaujančių šaltinių – „Ziwato“ ir „Purpuros isganima“ – intarpinių ir *sta* kamieno veiksmažodžių morfologinė struktūra. Šiuose paminkluose užfiksuoti veiksmažodžiai tyrinėti gana fragmentiškai, tad šiuo straipsniu siekiama prisidėti prie dar negausių žemaitiškojo veiksmažodžio tyrimų ir papildyti jau esamus senųjų raštų duomenis.

1759 m. Vilniuje išleistas šv. Bonaventūros veikalo „Ziwatas Pona yr Diewa musu Jezusa Christusa“ vertimas, šiame straipsnyje vadinamas „Ziwatu“, kalbos istorijos tyrimams svarbus tuo, kad yra vienas pirmųjų spausdintų žemaitiškų tekstų, kuriame puikiai išlaikytos senosios žemaičių tarmės ypatybės (apie jas plačiau žr. Subačius 1998, 45–48), o rašyba stengiasi perteikti anuomet dar raštuose nelabai įprastus žemaitiškus fonetinius junginius (Girdenis, Girdenienė 1997, 19–25). Lietuviškasis „Ziwato“ vertimas vien XVIII a. buvo išleistas net tris kartus, tiesa, pirmasis leidimas (1753) dar neatrastas. Juozo Aleksandravičiaus ir Jono Palionio teigimu, „Ziwatą“ galima laikyti geriausia XVIII a. šiaurės žemaičių tarmės spausdinta knyga, kuri, pasak Giedriaus Subačiaus, padėjo pamatus žemaitiškos rašomosios kalbos tradicijai ir padarė nemažą įtaką tokiems vėliau žemaičių tarme rašiusiems autoriams kaip Daukantas, Klementas, Pabrėža ir daugeliui kitų (1998, 57). „Ziwato“ tarmės fonologinė ir morfonologinė sistema jau aprašyta (Girdenis, Girdenienė 1997, 19–44), aptarta ir keletas morfologinių aspektų (Rosinas 1995, 25–27; Vaičiakauskytė 2002), tačiau šio paminklo veiksmažodžių tyrimai dar nesulaukė didesnio dėmesio.

Kitas šiame straipsnyje tiriamas šaltinis „Purpura iszganima mukos Iezusa“, šiame straipsnyje sutrumpintai vadinamas tiesiog „Purpura“, gana mįslingas – kol kas nežinomas nei originalas, iš kurio šis veikalas išverstas, nei jo vertėjas ar vertimą perrašęs asmuo. Šio paminklo antraštiniame lape nurodyti 1707 metai tyrėjams buvo tikras galvosūkis – iš pradžių manyta, kad „Purpura“ yra XVIII a. pradžios tekstas, taigi penkiasdešimčia metų senesnis ir už „Ziwatą“ (Aleksandravičius, Palionis 1998, 126). Vis dėlto vėlesni šio šaltinio tyrimai atskleidė, kad rankraštis parengtas gerokai vėliau – tyrėjų manymu, „Purpura“ galėjo būti parašyta apie XIX a. vidurį, o data antraštiniame lape galėtų nurodyti originalą, iš kurio buvo verčiama. Tokią išvadą paremia abiejų senųjų raštų rašybos ir kalbos faktų skirtumai: „Purpuros“ rašyba yra naujoviškesnė ir paprasčiau perteikia šiaurės žemaičių kretingiškių garsyną nei 1759 m. išleistas „Ziwatas“ (plačiau žr. *Purpura* 2009, 327–330; Girdenis 2005, 17–44). „Purpuros“ paminklas svarbus tuo, kad jame labai nuosekliai fiksuojama šiaurės žemaičių kretingiškių tarmė, gana artima dabartinei – ji daug modernesnė negu 1759 metų

„Ziwate“, parašytame tos pačios tarmės pagrindu (Girdenis 2009, 5). Remdamiesi rankraščio grafikos ir tam tikrų tarmės faktų analize, Regina Venckutė ir Giedrius Subačius iškėlė svarią mintį, kad „Purpuros“ teksto ypatybės skatina jo autoriaus ieškoti tarp Daukanto ir Valančiaus amžininkų, o ne XVIII a. pradžioje, kaip manyta anksčiau (Venckutė, Subačius 1999, 196–197).

Minėtus šaltinius apytikriai skiria šimtas metų, tad galima teigti, kad abu paminklai atskleidžia skirtingus tos pačios šiaurės vakarų kretingiškių tarmės raidos etapus. Pasak Alekso Girdenio, „Purpura“ yra svarbi jungiamoji grandis tarp „Ziwate“ atspindėtos XVIII a. tarmės ir šių dienų šiaurės žemaičių kretingiškių, nes fonetikos ir morfologijos ypatybėmis jos kalba gerokai artimesnė dabartinėms Kretingos apylinkių šnektoms (Girdenis 2009, 345). Žvelgiant istoriškai, šimto metų skirtumas nedidelis, tačiau neabejotina, kad ir per tokį trumpą laiką kalboje (šiuo atveju – tarmėje) gali įvykti apčiuopiamų pokyčių, tą patvirtina vien grafikos tendencijų pokyčiai, paliudyti „Purpuroje“. Šio straipsnio tikslas – palyginti šiuose šaltiniuose užfiksuotus intarpinius ir *sta* kamieno veiksmažodžius morfologinės struktūros požiūriu, gretinant juos su „Kretingos tarmės žodyne“ surinktais duomenimis ir išryškinant analizuojamų veiksmažodžių sistemos kitimus bei inovacijas. Gauti duomenys lyginami ir su kitų šiaurės žemaičių kretingiškių autorių – Motiejaus Valančiaus ir Simono Daukanto – kalbos faktais bei „Lietuvių kalbos žodyno“ (LKŽ) duomenimis.

Morfologinė struktūra

1. Trumposios šaknies veiksmažodžiai

Tirtuose raštuose paliudyti 28 trumpąją šaknį turintys analizuojamojo tipo veiksmažodžiai. Veiksmažodžių registro lentelėse pateikiamos tik šių veiksmažodžių esamojo ir būtojo laiko formos.

1.1. *CVT* tipas

Sprogstamuuju priebalsiu besibaigiančių veiksmažodžių užfiksuota 14: *busti* „išėiti iš miego būklės“, *justi* „jausti išorinius ir išvidinius dalykus“, *kristi* „staigiai leistis žemyn, pulti; birti“, *migti* „pradėti miegoti“, *prasti* „gusti, junkti (ką daryti); pagauti prasmę“, *pusti* „tinti, brinkti“, *rasti* „ieškant aptikti, užėiti ką pamestą“, *snigti* „kristi sniegui“, *smegti* „lįsti gilyn, klimpti, grimzti“, *šlikti* „lašėti, tikšti“, *šukti* „šaukti, rikti, sušukti“, *švisti* „aušti, brėkšti“, *tapti* „darytis kokiame, virsti kuo; pasidaryti, įvykti, tiktis“, *tekti* „kliūti į dalį, būti gautam; užtekti, pakakti, netrūkti“, *tikti* „būti atitaikytam, tinkamam, geram; būti pritai-

komam kokiam nors reikalui, derėti; būti pagal skonį, patikti; pasidaryti, nusi-
 duoti, įvykti, atsitikti; pasitaikyti, būti“.

1 lentelė

Veiks- mažodis	„Ziwatas“	„Purpura“	Kiti autoriai
busti	<i>pabunda</i> ZwVI ₂₃	–	–
	<i>atfybuda</i> Zw124 ₉	–	–
justi	<i>juntate</i> Zw157 ₁₇ <i>junta</i> Zw50 ₁₁	<i>juntontys</i> Purp97v25	<i>junta</i> S. Dauk.
	<i>jutaw</i> Zw68 ₈	–	<i>pajutau</i> VPJ1863 28
kristi	–	<i>krimt</i> Purp131v6 <i>krimontys</i> Purp266r19	<i>krimta</i> S. Dauk. <i>krimantes</i> VVK1868 81
	–	<i>nukryta*</i> Purp239r12	<i>krita</i> VPJ1863 40 <i>ikrita</i> VPJ1863 43 <i>pakrito</i> S. Dauk.
migti	–	<i>ožmingqnti</i> Purp111r12	–
	<i>užmyga</i> Zw150 ₂₃	<i>ožmyga</i> Purp81r3; Purp189v7	–
prasti	<i>ne fuprąqncius</i> Zw159 ₃₋₄	<i>ne sopronti</i> Purp18r7	<i>nusuprąntu</i> VPJ1863 25 <i>ne suprąnt</i> VPJ1863 38 <i>suprant</i> VVK1868 3
	<i>suprata</i> Zw23 ₁₅ <i>fufyprata</i> Zw117 ₂₅	<i>sopratosi</i> Purp176r17 <i>nebsoprata</i> Purp218r28	<i>supratau</i> VPJ1863 25 <i>susipratau</i> VPJ1863 38
rasti	<i>atrąndu**</i> Zw210 ₂₃ , <i>atrądu</i> Zw215 ₂₃ , <i>yfzrądat</i> Zw189	–	<i>atrąnda</i> VPJ1863 92 <i>rąndam</i> VPJ1863 103 <i>randam</i> VVK1868 89
	<i>atradau</i> Zw95 ₁₃ <i>atradoma</i> Zw193 ₁₅ , <i>atrada</i> Zw15 ₉	<i>atrąnd</i> Purp117v12 <i>atrond</i> Purp16v16 <i>iszrąnd</i> Purp126v6 <i>atrada</i> Purp122r9 <i>neatsyrada</i> Purp39r24	<i>atrada</i> VVK18683
smegti	–	–	–
	<i>parfmega</i> Zw332 ₁₃	–	<i>nesmego</i> S. Dauk.
snigti	–	–	–
	–	<i>snyiga</i> Purp230r8	<i>sniga</i> VPJ1863 102 <i>antsnigo</i> S. Dauk.
šlikti	–	–	–
	<i>antfzlyka</i> Zw247 ₅	–	<i>nušlikai</i> M. Valanč.

Veiks- mažodis	„Ziwatas“	„Purpura“	Kiti autoriai
šukti	–	–	–
	<i>prafzuka</i> Zw119 ₈₋₉ <i>fufzuka</i> Zw165 ₁₇	(balsu) <i>soszoka</i> Purp113r16	<i>suszukom</i> VPJ1863 11 <i>suszuka</i> VPJ1863 14
švisti	–	–	–
	–	<i>isz szwyta</i> Purp235v17	<i>praszwita</i> VPJ1863 54
tapti	–	–	–
	<i>tape</i> Zw250 ₂₀	–	<i>tapo</i> S. Dauk. <i>tapė</i> M. Valanč.
tekti	–	<i>neožtenk</i> Purp124v4 <i>nedatenk</i> Purp165r7	<i>tenka</i> S. Dauk.
	<i>neteka</i> ZwIV ₂₅ <i>ne teka</i> Zw43 ₁₉	–	<i>teka</i> VPJ1863 29 <i>nebteka</i> VPJ1863 56 <i>nutekau</i> VPJ1863 77
tikti	–	–	<i>atsitink</i> VVK1868 69 <i>tinka</i> S. Dauk.
	<i>futyka</i> Zw47 ₁₁₋₁₂	<i>sotink</i> Purp229r8 <i>sosytyka</i> Purp162r1	<i>sutika</i> VPJ1863 5

* Grafema <y> „Purpuroje“ visuomet reiškia balsius [ę ę.], kilčius iš ?-i-p (Girdenis 2009, 360).

** „Ziwate“, kaip, beje, ir „Purpuroje“, neretai pasitaiko *q* ir *qn* alternacijų dvibalsiui [qn] žymėti. Girdeniai atkreipė dėmesį, kad toks nenuoseklumas ypač būdingas pozicijoje prieš sprogstamuosius priebalsius: „dažnesniuose žodžiuose *q* prieš sprogstamuosius beveik reguliariai kaitaliojasi su *qn*“ (1997, 24).

1.1.1. Esamasis laikas. Veiksmažodžiai, kurių šaknis baigiasi sprogstamuoju priebalsiu, eksplikuoja itin stabilią esamojo laiko struktūrą – abiejuose tiriamuose šaltiniuose paliudytos tik intarpinės analizuojamų veiksmažodžių formos, tokios fiksuojamos ir Valančiaus, Daukanto darbuose bei „Kretingos tarmės žodyne“. Sprendžiant iš veiksmažodžio *kristi* esamojo laiko formų *krimta*, užfiksuotų „Purpuroje“ ir Daukanto bei Valančiaus raštuose, galima manyti, kad tokia buvo vartojama ir „Ziwato“ išleidimo laikais. Ši forma paliudyta ir „Kretingos tarmės žodyne“. Už šios tarmės ribų žemaičiai telšiškiai vartoja dvejopas formas *krinta* bei *krimta*, o pietų žemaičiai – naujesnės struktūros morfologinį alternantą *kremta* (apie šio veiksmažodžio šaknies vokalizmą žr. Pakalniškienė 1997, 108–109). Paminėtina, kad veiksmažodis *bristi* „Purpuroje“ (kaip ir „Kretingos tarmės žodyne“) turi išlaikytą archajiškesnę *a* kamieno struktūrą, plg. *bredqntis* Purp103v29¹.

¹ LKŽ duomenimis, apie Salantus ir Platelius vartojama ir intarpinė šio veiksmažodžio forma *brinda*.

1.1.2. Būtašis laikas. Analizuojamų veiksmažodžių būtojo laiko formų sistema minėtuose raštuose gana tolygi, dominuoja konstrukciškai ikoniškos o kamieno formos. Įvairuoja tik veiksmažodžio *tapti* būtojo laiko formos: „Ziwate“ užfiksuota *é* kamieno forma *tapé*, kuri paliudyta ir Valančiaus, nors Daukantas yra užrašęs o kamieno formą *tapo*. Tokių šio veiksmažodžio dvejopų formų fiksavimas pastebėtas tiek Mažosios, tiek Didžiosios Lietuvos autorių paminkluose (žr. Mikašauskienė 2018, 50–51), o LKŽ fiksuoja šią formą vakarų žemaičių plote – apie Priekulę ir Šilutės apylinkėse.

1.2. CVR tipas

Sonantu besibaigiančių veiksmažodžių paliudyta 13: *balti* „darytis baltam, baltėti“, *būti* „reikštis, rodytis, rasti“, *džiūti* „darytis sausam, sausėti“, *gyti* „sveikti, taisyti; įgauti, įgyti“, *lyti*, *milti* „imti mylėti“, *mirti* „netekti gyvybės, nustoti gyventi“, *pūti* „smukti, gesti“, *ryti* „sukramtytą maistą ar ką kita pro ryklę stumti į skrandį“, *sent* „darytis senam“, *šalti* „būti šaltam orui, laikytis šalčiui; šaltyje būnant, ką darant pašalti“, *temti* „tamsėti, eiti tamsyn“, *žilti* „darytis žilam, netekti tam tikrų pigmentų“.

2 lentelė

Veiksmažodis	„Ziwatas“	„Purpura“	Kiti autoriai
balti	<i>balfta</i> Zw77 ₂₇	–	–
	<i>yfbala</i> Zw5 ₁₃	–	–
būti	–	<i>pribun</i> Purp7r16; <i>Purp155r29</i>	–
	–	–	<i>buvo</i> S. Dauk. <i>buvo</i> M. Valanč.
džiūti	–	–	<i>išdžiūna</i> S. Dauk. <i>džiūst</i> S. Dauk.
	–	<i>iszdžiūwa</i> Purp27r1 <i>iszdzjuwa</i> Purp193v23	–
gyti	–	<i>igin</i> Purp34r20	<i>atgyna</i> S. Dauk.
	<i>atgyie</i> Zw264 ₂₋₃ <i>igije</i> Zw320 ₁₀	–	<i>igije</i> VPJ1863 10 <i>pagije</i> VVK1868 31
lyti	–	–	–
	–	<i>lyje</i> Purp226r24	–

Veiksmažodis	„Ziwatas“	„Purpura“	Kiti autoriai
milti	<i>ne fufymylsti</i> Zw142 ₆ <i>ne fufymylftate</i> Zw247 ₁₁	–	–
	–	–	–
mirti	<i>numyrftu</i> Zw129 ₁₇₋₁₈ , 323 ₁₅ <i>nu myrfzt</i> Zw318 ₂₇	<i>myrsztonty</i> Purp17r11 <i>myrszto</i> Purp53r6 <i>myrsztqntem</i> Purp159r6	<i>mirsztant</i> VVK1868 69 <i>mirsšta</i> S. Dauk.
	<i>apmyre</i> Zw124 ₆ <i>numyriaw</i> Zw130 ₃	<i>numyriau</i> Purp110r13	<i>apmire</i> VPJ1863 34 <i>iszmire</i> VPJ1863 80 <i>numire</i> VPJ1863 5
pūti	<i>nepun</i> Zw1759 289, 23	–	<i>pun</i> VVK1868 25 <i>pūna</i> S. Dauk.
	–	–	–
ryti	–	<i>rin</i> Purp82v11 <i>rinqnty</i> (kuna) Purp83r11 <i>prarin</i> Purp135r24	<i>apsiryjančius</i> M. Valanč.
	–	<i>praryie</i> Purp82v14	–
senti	–	–	–
	–	<i>pasenosi</i> Purp120r3	–
šalti	–	<i>neoszal</i> (małony) Purp127v21	<i>szal</i> VPJ1863 17
	<i>ufzala</i> Zw176 ₁₄	–	<i>iššalo</i> S. Dauk.
temti	–	–	–
	<i>užtema</i> Zw239 ₉	<i>aptema</i> Purp78r29	<i>užtema</i> VVK1868 18
žinti	<i>pažiftu</i> Zw103 ₅ <i>nepažiftu</i> Zw234 ₁₅ <i>pazifta</i> Zw154 ₃ <i>yfzpažiftu</i> Zw300 ₈	<i>pažistama</i> Purp3v21 <i>nepažistat</i> Purp53r3 <i>prisipažistu</i> Purp12v13	<i>nepažįsta</i> M. Valanč*.
	<i>yfzpažyna</i> Zw232 ₅ <i>pažynaw</i> Zw318 ₁₇ <i>nepažyna</i> Zw188 ₉	<i>nepažyna</i> Purp77r16 <i>pripažyna</i> Purp19r25	<i>iszpažina</i> VPJ1863 101 <i>prisipažina</i> VVK1868 15

* Ši santrumpa žymi tuos pavyzdžius, kurių neaptikta tirtuose Valančiaus raštuose, tačiau jie pateikiami LKŽ.

1.2.1. Esamasis laikas. Veiksmažodžiai, kurių šaknis baigiasi sonantu, iliustruoja kiek margesnę esamojo laiko morfologinę struktūrą.

Sonantais *m* ir *n* besibaigiantys veiksmažodžiai analizuojamuose raštuose turi tik *sta* kamieno formas, tokios užfiksuotos tiek Valančiaus bei Daukanto raštuose, tiek „Kretingos tarmės žodyne“.

Veiksmažodžiai, kurių šaknį uždaro sonantai *v* ir *j*, turi paliudytas *na* kamieno formas, nors jų dažnumas analizuojamuose raštuose skiriasi: visame „Ziwate“ paliudyta vos viena *na* kamieno forma *nepun*, o „Purpuroje“, kuri datuojama šimtmečiu vėliau, tokių formų jau kur kas daugiau: vien veiksmažodžio *ryti na* kamieno forma pavartota šešis kartus, veiksmažodžio *gyti* – vieną kartą, paliudyta ir veiksmažodžio *būti na* kamieno forma *pribun*². Galima daryti prielaidą, kad „Ziwato“ išleidimo metai buvo dar gana ankstyva *na* kamieno egzistavimo fazė, kuri ilgainiui patyrė laipsnišką ekspansiją visame žemaičių plote (plačiau žr. Mikašauskienė 2018, 75–76; 97–98), kita vertus, net ir Valančiaus bei Daukanto laikais *na* kamienas dar konkuravo su *sta* kamieno formomis (plg. Daukanto lytis *išdžiūna* ir *džiūst*, Valančiaus formas *kila* VPJ1869 82 ir *pakilst* VVK186859 ir pan.). „Kretingos tarmės žodyne“ (taigi XX a. antrojoje pusėje) fiksuojamas *na* kamieno formų įsitvirtinimo etapas, mat jame minėtą finalę turinčių veiksmažodžių fiksuojamos vien tik *na* kamieno formos.

Dalies veiksmažodžių, kurių šaknis baigiasi sonantais *l* ir *r*, paliudytos *sta* kamieno formos, tik veiksmažodžio *šalti* užrašytas esamojo laiko formas galima hipotetiškai priskirti intarpinei struktūrai (apie tokios struktūros interpretaciją žr. Mikašauskienė 2019, 191–192). Beje, „Kretingos tarmės žodyne“ fiksuojamas inchoatyvią reikšmę turinčio veiksmažodžio priesaginis ekvivalentas *šaltėti*, *šaltėja*, *šaltėjo*.

1.2.2. Būtais laikas. Analizuojamuose raštuose paliudytos tik konstrukciškai ikoniškos *o* kamieno formos, išskyrus veiksmažodžio *mirti*, *-ė* kamieno formą (plačiau apie šios formos struktūrinę interpretaciją žr. Kiseliūnaitė 1991, 66; Kazlauskas 2000, 330; Svensson 2005, 247).

1.3. CVS tipas

„Ziwate“ ir „Purpuroje“ užfiksuotas vos vienas veiksmažodis, kurio šaknis baigiasi pučiamuoju priebalsiu: *gesti* „nykti ugniai, šviesai; blėsti“. Vienintelė šio veiksmažodžio esamojo laiko forma – *sta* kamieno – užfiksuota „Purpuroje“. Tokia morfologinė struktūra puikiai įformina savaiminį laipsniškai kintantį

² Telšiško autoriaus Mykolo Karpavičiaus „Kozoniuje“, kuris išleistas 30 metų vėliau nei „Ziwatas“, iš viso paliudytos trys *na* kamieno formos, plg. *pražun* MK1794 6 *žun* MK1794 6, *žununti* (*musu žiamy*) MK1794 19, greta kurių, beje, dar fiksuota ir gretutinė intarpinė lytis *žuwuntius* (*mus*) MK1794 17.

veiksmą, nors senuosiuose XVI–XVII a. raštuose vis dar fiksuota senesnioji intarpinė forma (žr. Mikašauskienė 2019, 194). „Ziwate“ ir „Purpuroje“ paliudyta konstrukciškai ikoniška šio veiksmažodžio *o* kamieno būtojo laiko forma.

3 lentelė

Veiksmažodis	„Ziwatas“	„Purpura“	Kiti autoriai
gesti	–	<i>gięst</i> * Purp187v10	–
	<i>užgįefa</i> Zw33314	<i>ožgiesa</i> Purp73r29	

* Apie šiaurės žemaičių tarpe rašytiems raštams būdingą priebalsių minkštumo žymėjimą žr. Girdenis 1997, 28; Subačius 1998, 56.

2. Ilgosios šaknies veiksmažodžiai

Analizuojamuose raštuose užfiksuoti 25 ilgosios šaknies veiksmažodžiai, 22 iš jų turi paliudytas esamojo ir / arba būtojo laiko formas.

2.1. Veiksmažodžiai su mišriuoju dvigarsiu šaknyje

12 *sta* kamieno veiksmažodžių šaknyje turi mišrųjį dvigarsį: *alkti* „alkį kęsti, norėti valgyti“, *alpti* „netekti sąmonės, leipti“, *gqsti* „staigiai pabūgti, pabijoti“, *girsti* „imti girdėti; gauti žinią, patirti“, *grimzti* „skęsti, nerti, garmėti“, *grįžti* „eiti atgal“, *ilsti* „vargti, silpti, netekti kvapo“, *kalsti* „kaltam darytis, nusidėti“, *skęsti* „žūti vandenyje, prigerti; grimzti vandenyje“, *tirpti* „lydytis, leistis; leidžiantis nykti“, *vargti* „sunkiai, vargingai gyventi, skursti“, *virsti* „svirti, linkti į kurią nors pusę; darytis kokiam, tapti kuo“.

4 lentelė

Veiksmažodis	„Ziwatas“	„Purpura“	Kiti autoriai
alpti	<i>alpfta</i> Zw2918, <i>alpftqtes</i> Zw16118	<i>alpstos</i> Purp302v18	–
	<i>alpa</i> Zw16216 <i>apałpa</i> Zw1785	<i>alpa</i> Purp107r4	–
alkti	–	–	–
	<i>alkaw</i> Zw31522, 3161 <i>alka</i> Zw9214, 11620	<i>alka</i> Purp180r25	–

Veiks- mažo- dis	„Ziwatas“	„Purpura“	Kiti autoriai
gąsti	–	–	–
	<i>nufyganda</i> Zw4212–13 <i>nufyqanda</i> Zw24520 <i>parfygqda</i> Zw357	<i>parsyqanda</i> Purp153v15 <i>parsyqonda</i> Purp113r16	<i>persiqanda</i> VPJ1863 102
girsti	–	–	–
	<i>yfzgyrdaw</i> Zw1916–17 <i>yfzgyrda</i> Zw88, 1414	<i>iszgyirda</i> Purp46r13	<i>iszgirdau</i> VPJ1863 40
grimzti	–	–	–
	<i>grimzda</i> Zw8320, 845	<i>pagrimzda</i> Purp37r9	–
grįžti	<i>grįžta</i> Zw24523 <i>griszta</i> Zw221 <i>fugrifzta</i> 3Zw2425	–	<i>grisztantius</i> VVK1868 49 <i>sugriža</i> VVK1868 9
	<i>pagriža</i> Zw1209 <i>fugriža</i> Zw2819, 7828 <i>sugriža</i> Zw513	<i>griza</i> Purp109v9 <i>pagrižau</i> Purp118r20 <i>pagrizosi</i> Purp209v20	<i>sugrižaj</i> VPJ1863 3 <i>sugrižau</i> VPJ1863 9 <i>sugrižom</i> VPJ1863 30
ilsti	–	–	–
	<i>apyłfa</i> Zw2027	–	–
kalsti	–	–	–
	<i>nukałta</i> Zw21661 <i>nukałtaw</i> Zw3412	–	–
tirpti	–	<i>tyrpst</i> Purp134r26	–
	–	–	<i>sutirpa</i> VPJ1863 104
vargti	–	–	<i>wargstu</i> VVK1868 25
	<i>nuwarga</i> Zw1165	<i>nuwarga</i> Purp56r21 <i>nuwargosi</i> Purp220v26	–
virsti	–	<i>pawyrst</i> Purp187v13	–
	<i>pawyrta</i> Zw14225	–	<i>iszwirta</i> VPJ1863 43 <i>pawirta</i> VPJ1863 28 <i>pavirta</i> S. Dauk.

2.1.1. Esamasis laikas. Analizuojamuose šaltiniuose dominuoja reguliarios mišrųjų dvigarsį šaknyje turinčių *sta* kamieno veiksmožodžių paradigmos, semantinis ir konstrukcinis tiriamųjų veiksmožodžių kodavimas yra optimalus – semantinės veiksmožodžių charakteristikos (savaiminis / terminatyvinis veiksmas)³ įtvirtinamos morfologiniu žymikliu *-sta*. Daukanto ir Valančiaus

³ Daugiau apie intarpinių ir *sta* kamieno veiksmožodžių semantikos ypatybes žr.: Mikašauskienė 2018, 143–219; Arkadjevas 2008, 1–27; Pakalniškienė 1996a, 1996b, 2000.

darbuose taip pat dominuoja stabilios *sta* kamieno esamojo laiko formos, kurios paklūsta paradigmų struktūros sąlygoms, daugelis užfiksuotų *sta* kamieno veiksmažodžių paliudyti ir „Kretingos tarmės žodyne“.

2.1.2. Būtais laikas. Iš surinktų duomenų matyti, jog būtojo laiko formos analizuojamuose raštuose neįvairuoja, paliudytos tik *o* kamieno formos, atitinkančios *sta* kamieno veiksmažodžių paradigmų sąlygas. Formaliosios struktūros variacijų neaptikta nei Valančiaus ir Daukanto darbuose, nei „Kretingos tarmės žodyne“.

2.2 Veiksmažodžiai su ilguoju balsiu ir dvibalsiu šaknyje

Tirtuose šaltiniuose užfiksuoti du veiksmažodžiai, šaknyje turintys dvibalsį: *bliesti* „blykšti, balti“ ir *gaišti* „laiką veltui leisti, trukti; nykti, dingti, prapulti“. *Sta* kamieno veiksmažodžių, kurių šaknyje yra ilgasis balsis, aptikta devyni: *klysti* „klaidingai ką daryti, apsirikti; tolintis, skirtis“, *nykti* „mažėti, gaišti, baigti egzistuoti“, *pykti* „jausti pyktį“, *plyšti* „rastis plyšiams, skylėms, skilti į dalis, driekti, trūkti, sprogti“, *plūsti* „gausiai, smarkiai tekėti, lietis, piltis“, *mokti* „mokyti“, *trokšti* „labai norėti gerti; labai norėti, geisti“, *trūkti* „stigti, stokoti reikiamo kiekio“, *vysti* „pamatyti“.

5 lentelė

Veiksmažodis	„Ziwatas“	„Purpura“	Kiti autoriai
aušti	–	<i>ausztąnt</i> Purp80r24	<i>auszta</i> VPJ1863 84 <i>iszauszt</i> VVK1868 44
	–	–	–
bliesti	–	–	–
	<i>yfzblieda</i> Zw201 _{15–16}	–	–
klysti	–	<i>klistontej</i> Purp30r11; Purp135v23	–
	–	<i>klidau</i> Purp11r17 <i>paklidau</i> Purp182r14	<i>paklidau</i> VPJ1863 61
mokti	–	–	–
	<i>yfzmoka</i> ZwV ₅	–	<i>iszmoka</i> VPJ1863 4

Veiksma- žodis	„Ziwatas“	„Purpura“	Kiti autoriai
nykti	–	<i>nikst</i> Purp187v12 <i>nikstonti</i> Purp172r16 <i>nikstontys</i> Purp155r11	–
	–	<i>isznika</i> Purp8v13, <i>ysznika</i> Purp34r8 <i>isz nika</i> Purp36r20	–
pykti	–	–	–
	<i>fupika</i> ZwVII ₂₃ , 200 ₄	–	<i>nepikau</i> VPJ1863 42 <i>nesupikaj</i> VPJ1863 91
plyšti	<i>plifzta</i> Zw128 ₂₄	–	–
	–	–	–
plūsti	–	<i>plust</i> Purp26r21 <i>plustos</i> Purp85v3 <i>plustonty</i> Purp6r18	–
	–	<i>pluda</i> Purp84r6	–
trokšti	<i>trokfztu</i> Zw11 ₂₀ , <i>trokfzti</i> Zw240 ₂₂ , <i>trokfztate</i> Zw241 ₄ , <i>trokfzta</i> Zw29 ₂₂ , 63 ₁₅ , 64 ₅	<i>troksztu</i> Purp19r14 <i>trokszt</i> Purp198v25 <i>trokszti</i> Purp26r17 <i>troksztantims</i> Purp26r19 <i>troksztqnti</i> Purp261r20	–
	<i>trofzkaw</i> Zw315 ₂₂ , 316 ₁₋₂ , <i>trofzka</i> Zw28 ₁₁ , 55 ₁₉ , 214 ₆	<i>troszka</i> Purp21r19	–
trūkti	–	<i>netrukst</i> Purp249r19	<i>trukst</i> VPJ1863 93
	<i>truksa</i> Zw203 ₁	<i>patruksa</i> Purp154r14	<i>nutruksa</i> VPJ1863 13 <i>netruksa</i> VPJ1863 101 <i>pritruko</i> VPJ1863 6
vysti	–	–	–
	<i>yfzwidaw</i> Zw38 ₁₆ , 201 ₂₄ , <i>yfzwiday</i> Zw271 ₁₉ , <i>yfzwidaw</i> Zw19 ₇ , 25 ₁₉	–	<i>iszwidaw</i> VPJ1863 20 <i>iszwidaw</i> VVK1868 3

Ilgąjį balsį ir dvibalsį šaknyje turintys *sta* kamieno veiksmažodžiai neturi struktūrinių skirtumų, visuose tiriamuose šaltiniuose nuosekliai vartojamos *sta* kamieno esamojo laiko ir *o* kamieno būtojo laiko formos. Užrašytų veiksmažodžių konstrukcinis kodavimas vienodas, optimalus, daugelis paliudytų veiksmažodžių yra morfosemantiškai skaidrūs, mat kategorinė semantika (mutatyvas, intransityvas, dažnai rezultatyvas) reiškia morfologiniu žymikliu – formantu *sta*.

Išvados

1. „Ziwato“ ir šimtmečiu vėliau išleistos „Purpuros“ intarpiniai ir *sta* kamieno veiksmažodžiai sudaro itin stabilią sistemą, kurios ryškių skirtumų nepastebėta nei lyginant juos su Valančiaus ir Daukanto, nei su „Kretingos tarmės žodyno“ duomenimis. Morfologinė analizuojamų veiksmažodžių struktūra kelių šimtų metų laikotarpiu kito labai nedaug, pastebėta tik intensyvesnė *na* kamieno ekspansija, būdinga tiems trumposios šaknies veiksmažodžiams, kurių šaknies finalėje yra sonantai *v* ir *j*. Kretingiškių tarmėje *na* kamieno ekspansijos užuomazgas iliustruoja „Ziwate“ (1759) užfiksuoti duomenys (užrašyta vienintelė *na* kamieno forma), šio kamieno formų skaičius tolydžio augo „Purpuroje“ (užfiksuotos trys veiksmažodžių *na* kamieno formos) bei Valančiaus ir Daukanto raštuose, o jo plitimo kulminacija atsispindi XX a. antrojoje pusėje surinktame „Kretingos tarmės žodyne“.
2. Tirtuose raštuose užfiksuoti 28 trumposios šaknies intarpiniai ir *sta* kamieno veiksmažodžiai: 14 iš jų šaknis baigiasi sprogstamuoju priebalsiu (*CVT* tipas), 13 veiksmažodžių su sonantine šaknies finale (*CVR* tipas), vieno veiksmažodžio finalėje yra pučiamasis priebalsis (*CVS* tipas). Analizuoti trumposios šaknies veiksmažodžiai sudaro konkrečius struktūrinius modelius priklausomai nuo šaknies struktūros: esamojo laiko atžvilgiu trumposios šaknies *CVT* tipo veiksmažodžiai tirtuose raštuose intarpiniai, *CVR* tipo veiksmažodžių struktūra koreliuoja su šaknies finalės sonanto tipu: sonantais *m*, *n*, *l* ir *r* besibaigiantys veiksmažodžiai turi *sta* kamieno, o *v* ir *j* – *na* kamieno formas. *CVS* tipui priskirtinas vienas „Purpuroje“ paliudytas veiksmažodis, kurio esamojo laiko forma jau perėjusi į *sta* kamieną. Dominuoja *o* kamieno būtojo laiko formos.
3. Ilgosios šaknies veiksmažodžių (jų užrašyta 25) sistema itin stabili ir vienoda visuose tirtuose šaltiniuose – paliudytos tik konstrukciškai ikoniškos esamojo laiko *sta* kamieno ir būtojo laiko *o* kamieno formos.

Literatūra ir šaltiniai

- Aleksandravičius, Palionis 1998 – Juozas Aleksandravičius, Jonas Palionis [Rec.]: „Aleksas Girdenis, Danutė Girdenienė, 1759 metų „Ziwato“ indeksas. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 1997, 462 p.“. *Baltistica* 33 (1), 126–130.
- Arkadjevas 2008 – Piotras Arkadjevas. Lietuvių kalbos *pirminių veiksmažodžių* klasių semantika tipologinių duomenų kontekste. *Acta Linguistica Lithuanica* LIX, 1–27.
- Girdenis 1997 – Aleksas Girdenis, Danutė Girdenienė. *1759 metų „Ziwato“ indeksas*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- Girdenis 2005 – Aleksas Girdenis. Rankraštinės *Purpuros* chronologiniai santykiai su 1759 metų *Žyvatu*. *Acta Linguistica Lithuanica* 7, 17–44.
- Kazlauskas 2000 – Jonas Kazlauskas. *Rinktiniai raštai I: Lietuvių kalbos istorinė gramatika*. Vilnius: Mintis.
- Kiseliūnaitė 1991 – Dalia Kiseliūnaitė. *Šakninių veiksmažodžių struktūros įvairavimas baltų kalbose*. Vilnius: Humanitarinių mokslų daktaro disertacija. Rankraštis.
- Kretž – J. Aleksandravičius. *Kretingos tarmės žodynas*. Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla, 2011.
- Mikašauskienė 2018 – Raimonda Mikašauskienė. *Intarpiniai ir sta kamieno veiksmažodžiai senojoje lietuvių raštijoje*. Humanitarinių mokslų daktaro disertacija. Klaipėdos universitetas.
- Mikašauskienė 2019 – Raimonda Mikašauskienė. Trumposios šaknies intarpinių ir *sta* kamieno veiksmažodžių morfologinė struktūra senesiuose žemaičių raštuose. *Res Humanitariae*, 25, 184–199.
- MK1794 – Mykolas Karpavičius. *Kozonius*. Vilnius, 1794. Prieiga internetu: http://www.atmintis.mb.vu.lt/kolekcijos/VUB01_000394043
- Pakalniškienė 1996b – Dalia Pakalniškienė. Naujusias intarpinių ir *sta*-kamienių veiksmažodžių sluoksnis: imitatyvai. *Baltistica* 31 (1), 49–52.
- Pakalniškienė 1997 – Dalia Pakalniškienė. Senosios balsių kaitos atspindžiai intarpinių veiksmažodžių šaknyse. Vilnius: VIII tarptautinio baltistų kongreso „Baltų kalbos XVI ir XVII amžiuje“ pranešimų tezės, p. 108–109.
- Pakalniškienė 2000 – Dalia Pakalniškienė. Lietuvių kalbos intarpiniai ir *sta*-kamieniai denominatyvai. *Veiksmažodžio raidos klausimai*. „Tiltai“, 1 priedas, 71–89.
- Purpura* 2009 – *Purpura* *isžganima mukos Iezusa*. Pagal rankraštį parengė ir teksto mokslinį tyrimą parašė Aleksas Girdenis. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Rosinas 1995 – Albertas Rosinas. *Baltų kalbų įvardžiai: morfologijos raida*. Vilnius: Vilniaus universitetas.
- Subačius 1998 – Giedrius Subačius. *Žemaičių bendrinės kalbos idėjos. XIX a. pradžia*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- Svensson 2005 – Miguel Villanueva Svensson. The Baltic *ē*-preterit revisited. *Baltistika*, 6 priedas, 239–252.
- VPJ1863 – Motiejus Valančius. *Palangos Juze*. Vilnius, 1863. Prieiga internetu: <https://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/C1B0002993455>
- VVK1868 – Motiejus Valančius. *Wajku kningiele*. 1868. Prieiga internetu: <https://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/C1B0002982829>
- Ziwatas* 1998 – *1759 metų „Ziwatas“*. Parengė Aleksas Girdenis ir Petras Skirmantas. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- Vaičiakauskytė 2002 – Sonata Vaičiakauskytė. *1759 metų „Ziwato“ vardažodžio linksniavimo sistema*. Daktaro disertacija. Vilniaus pedagoginis universitetas.
- Venckutė, Subačius 1999 – Regina Venckutė, Giedrius Subačius [Rec.]: „Aleksas Girdenis, Danutė Girdenienė, 1759 metų „Ziwato“ indeksas, 1997; 1759 metų „Ziwatas“, faksimilinis leidimas, parengė Aleksas Girdenis, Petras Skirmantas“, 1998. *Acta Linguistica Lithuanica* 1, 192–198.

Raimonda Mikašauskienė

THE MORPHOLOGICAL STRUCTURE OF INFIXED AND *STA*-STEM VERBS SHOWN IN ‘ZIWATAS’ AND ‘PURPURA’

Summary

The article focuses on the morphological structure of infixed and *sta*-stem verbs in two written sources in the north Samogitian dialect of Kretinga, *Ziwatas* and *Purpura* in particular. *Purpura* is approximately a hundred years older than *Ziwatas* (1759), so it could be stated that both written sources reflect different developmental stages of the same Kretinga dialect. The aim of the article is to compare the morphological structure of infixed and *sta*-stem verbs in these sources, and to further compare them to data extracted from the dictionary of the Kretinga dialect, by highlighting the changes and innovations that took place in the verbal system. The data gathered is further compared to linguistic facts regarding two authors using the same Kretinga dialect, Motiejus Valančius and Simonas Daukantas, and also to data provided by the Dictionary of the Lithuanian Language.

The verbs are classified into two major groups of short-root and long-root verbs. The analysis shows that the morphological structure of short-root verbs in Samogitian writings displays a clear correlation with the consonantal structure of the root of the verb: as for the present tense, the short-root verbs belonging to the *CVT* type in the sources analysed are infixed; the structure of *CVR* verbs correlates with a specific type of the sonant; those verbs ending in *m*, *n*, *l* and *n* have *sta*-stem forms attested, while those ending in *v* and *j* belong to *na* stem. There is only one verb ascribed to the *CVS* type, the present tense form of which is that of *sta*-stem. In the majority of cases, *o*-stem past tense forms preside.

As for the long-root verbs, in the works of the authors mentioned, only stable *sta*-stem structures complying with the paradigm structure requirements prevail; thus, the majority correspond to forms used in the contemporary Samogitian dialect. Semantic and constructional coding in the majority of attested verbs is optimal: the semantic characteristics of the verbs in question (namely, spontaneous, reflexive, intransitive and frequently resultative action) are reinforced by the morphological marker *sta*.

It can be stated that the morphological structure of the verbs analysed over a period of a hundred years changed only very slightly; only a more intensive expansion of the *na*-stem took place among the short-root verbs ending in the consonants *v* and *j*. The collected empirical data reveals that the earliest form

(the only one!) belonging to the *na*-stem was in *Ziwatas*, dating back to the end of the 18th century. Later Samogitian writings exhibit a subsequent rise in the use of *na*-stem forms, which reached a peak in the second half of the 20th century, as the data from the dictionary of the Kretinga dialect shows.